

УДК 811.161.2'37'367.332.7
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2024-1-7>

РЕАЛІЗАЦІЯ МОДАЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ В РЕЧЕННЯХ ІЗ ПРОСТИМИ УСКЛАДНЕНИМИ ПРИСУДКАМИ

Христіанінова Р. О.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-0045-1026
khrystianinova@gmail.com*

Молоцький В. О.

*аспірант
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0009-0001-3445-2131
vadymmolotskyi@gmail.com*

Ключові слова: *модальність,
модальні частки, модальні
модифікатори, модальна
модифікація предиката,
простий ускладнений
присудок, дієслівний предикат.*

У пропонованій статті проаналізовано засоби реалізації модальної семантики в реченнях із простими ускладненими присудками. Констатовано, що значне місце серед засобів вираження модальної семантики посідають модальні частки, які є формальними ускладнювачами простого дієслівного присудка та модальними модифікаторами предикативної ознаки. Виявлено, що конструкції з модальною модифікацією постають почасти внаслідок додавання безпосередньо в препозицію до дієслова-присудка порівняльних відсполучникових часток, які маркують співвідносний із ним предикат відтінком припущення-порівняння або ймовірності. Спостережено, що ці модальні відтінки можуть виникати через згортання складнопідрядних речень у прості, зокрема, дериваційну базу для простих речень зі значенням припущення-порівняння становлять складнопідрядні речення з підрядними порівняльними частинами, а для простих речень зі значенням ймовірності – складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними. Характерно, що семантику вершинного компонента в реченнях зі значенням припущення-порівняння здебільшого репрезентують предикати процесу, які виражають кількісні та якісні зміни пасивного носія процесу, оскільки припущення-порівняння виникає переважно внаслідок безпосереднього сприймання мовцем зовнішніх ознак предмета в момент мовлення. Однаковою мірою значення припущення-порівняння та значення ймовірності зафіксовано в реченнях із предикатами дії та стану. Постульовано, що в межах предикатів дії модальні оператори вносять у простий дієслівний присудок відтінок метафоричного припущення-порівняння, натомість у конструкціях, у яких основну предикативну роль виконують дієслова в прямому значенні, а передавана дія здебільшого лише видається такою, вербалізовано логічну оцінку ймовірності.

IMPLEMENTATION OF MODAL SEMANTICS IN SENTENCES WITH SIMPLE COMPLICATED PREDICATES

Khrystianinova R. O.

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Department of Ukrainian Language
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0045-1026
khrystianinova@gmail.com*

Molotskyi V. O.

*Postgraduate Student
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0009-0001-3445-2131
vadymmolotskyi@gmail.com*

Key words: *modality, modal particles, modal modifiers, modal modification of predicate, simple complicated predicate, verb predicate.*

The proposed article analyzes the means of realizing modal semantics in sentences with simple complex predicates. It is noted that modal particles, which serve as formal complicators of the simple verbal predicate and as modal modifiers of the predicative attribute, occupy a significant place among the means of expressing modal semantics. It has been found that constructions with modal modification partly arise due to the addition directly into the preposition to the verb-predicate of comparative connective particles, which mark the predicate correlated with it with a shade of assumption-comparison and probability. It is observed that these modal nuances may arise through the reduction of complex subordinate sentences to simple ones, where complex subordinate sentences with comparative subordinates constitute the derivational base for simple sentences with the meaning of assumption-comparison, and for simple sentences with the meaning of probability, complex subordinate sentences with explanatory subordinates. It is characteristic that in sentences with the meaning of assumption-comparison, the semantics of the vertex component are mostly represented by predicates of the process, expressing quantitative and qualitative changes of the passive carrier of the process, as assumption-comparison arises mainly due to the direct perception by the speaker of external characteristics of the object at the moment of speech. Similarly, the meanings of assumption-comparison and probability are fixed in sentences with predicates of action and state. It is postulated that within action predicates, modal operators introduce a shade of metaphorical assumption-comparison into the simple verbal predicate, whereas in constructions where verbs perform the main predicative role used in the direct sense, the conveyed action mostly only appears as such, verbalizing the logical assessment of probability.

Постановка проблеми. На сьогодні одним із здобутків синтаксичної науки є системний підхід до опису граматичних одиниць і притаманних їм граматичних категорій з погляду їх функцій та семантики. Дослідження реалізації модальної семантики в реченнях із простими ускладненими присудками потребує комплексного аналізу кореляції і взаємодії семантико-синтаксичної, формально-граматичної та комунікативної структур

речення. Помітне місце серед засобів вираження модальної семантики в прислівній позиції при присудку займають модальні частки [Чолкан, 2001, с. 48]. За цієї умови, як зазначає В. А. Чолкан, вони є ускладнювачами структури присудка та модальними модифікаторами предикативної ознаки [Чолкан, 2001, с. 167]. Детальне вивчення часток як ускладнювачів простого дієслівного присудка дає змогу обґрунтувати репрезентовані

ними різновиди відтінків і поглибити розуміння процесу семантичного ускладнення предиката різної значеннєвої природи, адже сучасна академічна граматики лише поза увагою модальну природу часток, надаючи їм статусу аналітичних синтаксичних морфем, що функціують у сфері комунікативного синтаксису як засоби формування типів речення за метою висловлювання та інструменти комунікативної актуалізації [Вихованець, Городенська, 2017, с. 707].

Актуальними для пропонованої розвідки є ідеї І. Р. Вихованця щодо різновидів модифікацій предиката, які охоплюють фазову, модальну й заперечну модифікацію предикатної одиниці [Вихованець, 1993, с. 171–172], функційно-семантична класифікація модальних часток та експліковані ними ідентифікувальні й диференційні семи, виокремлені М. І. Степаненком і С. О. Педченко [Степаненко, 2019, с. 172–173]. Цінними для дослідження є узагальнення Н. М. Костусяк про роль часток у реалізації лексико-граматичної модальності в структурі міжрівневих категорій [Костусяк, 2012, с. 348], чіткі інтегральні й диференційні критерії розмежування значень, що їх виражає та чи та група часток, запропоновані Ф. С. Бацевичем [Бацевич, 2014, с. 86–87]. Також важливими є спостереження В. А. Чолкан щодо часток як компонентів семантичної реалізації структурної схеми речення [Чолкан, 2001, с. 43–76], зафіксоване Р. О. Христіаніною ускладнення частками різних формально-граматичних типів присудків [Христіанінова, 2016, с. 186–197], що дає підстави передбачити вплив часток на зміну семантики відповідного предиката.

Мета статті – окреслити та схарактеризувати засоби реалізації модальної модифікації дієслівних предикатів, співвідносних у формально-граматичній структурі речення з простими ускладненими дієслівними присудками. Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі завдання: 1) виявити конструкції з модальною модифікацією предиката; 2) окреслити засоби вираження модально модифікованих предикатів, співвідносних із простими ускладненими присудками; 3) проаналізувати семантичні різновиди модальних значень із такими предикатами.

Виклад основного матеріалу. Семантико-синтаксична структура речення охоплює дві сфери значень – диктумну, яка відображає явища дійсності, та модусну, що вказує на конкретний характер відношення основного змісту речення до дійсності [Вихованець, 1993, с. 116]. Модальність як модусна категорія виражає «суб'єктивне ставлення мовця до висловленої думки з погляду реальності, ірреальності або можливості явищ у мовній ситуації, контексті» [СУЛМ, 1973, с. 119]. Вона «не становить обов'язкового елемента кож-

ного висловлення, а може нашаровуватися на основну модальну кваліфікацію, яку звичайно передає спосіб дієслова» [Вихованець, 2004, с. 367]. Модальна семантика може стати об'єктом синтаксичного аналізу лише при наявності певних граматичних форм їх вираження.

Створюючи додаткову модальну інтерпретацію висловлень, модальність перебуває в тісному зв'язку з категорією предикативності й охоплює сферу присудка – головного члена формально-граматичної структури простого двоскладного речення, який перебуває в предикативному зв'язку з підметом і постає формальним корелятом предиката [Христіанінова, 2016, с. 184].

Модальна модифікація предиката передбачає ускладнення семантики предикатної мінімальної одиниці модальними компонентами, що постають спеціалізованими носіями окремих суб'єктивних значень з їх широким спектром відтінків. І. Р. Вихованець наголошує, що конструкції з модальною модифікацією предиката вказують на можливість, імовірність, бажаність чи необхідність дії, процесу або стану [Вихованець, 1993, с. 172]. Мовознавець підкреслює, що ці модальні відтінки виражають передусім допоміжні дієслова *могти, уміти, сміти, намагатися, мусити, мати* тощо й предикативні модальні прикметники повної, рідше короткої форми *повинен, змушений, зобов'язаний, здатний, спроможний, схильний, ладен, рад* та інші, які структурують на формально-синтаксичному рівні складений дієслівний присудок [Вихованець, 1993, с. 77–78]. Проте в інших випадках, як слушно зауважує Н. М. Костусяк, роль модальних операторів виконують аналітичні синтаксичні морфемні, що утворюють конструкції з ускладненими формами присудків [Костусяк, 2012, с. 348].

Простий дієслівний присудок у семантико-синтаксичній структурі речення корелює з предикатами різної значеннєвої природи. Мовознавці подають семантичну типологію предикатних одиниць із різним ступенем деталізації. У своїй же роботі ми спираємося на типологію предикатів, запропоновану О. Г. Межовим [Межов, 2012]. Простий дієслівний присудок співвіднесений з акціональними, процесуальними і стативними предикатами. Аналіз фактичного матеріалу засвідчує здатність усіх згаданих предикатів зазнавати модальної модифікації. Конструкції з модальною модифікацією предиката почасти постають унаслідок формального ускладнення простих дієслівних присудків похідними від порівняльних сполучників частками *як, мов, наче, ніби, буцім, мовби, мовбито, немов, немовби, немовбито, начеб, начебто, неначе, неначебто, нібито, буцімто* в позиції безпосередньо перед присудком: *З того часу поле як причарувало його...*

(Панас Мирний); *Спереду Дніпро мов спинився в несподіваній затоці, оточений праворуч, ліворуч і просто зелено-жовтими передосінніми берегами* (В. Підмогильний); *Вся сім'я в Джериній хаті наче ожила* (І. Нечуй-Левицький); *Весь світ уже ніби просмердівся цим гарячим, нудотним чадом вибухлих мін...* (О. Гончар); *Селяни буцім зраділи* (Б. Лепкий); *...війна вже мовби занесла своє невидиме крило* (О. Гончар); *А Семен Дранчук жадав від неї волосся із голови на підкурнення сина, що мовбито перелякався її в школі* (Марко Черемшина); *Шум немов наближався* (М. Коцюбинський); *...прокляття немовби вилетіли з хати разом з душею* (О. Довженко); *...філософ немовбито воскрес у соту річницю смерті* (Л. Ушаков); *...Тимофіїха... начеб рахувала кожде його слово* (Марко Черемшина); *Стара начебто марила* (В. Шевчук); *Широкі яблуни неначе полягали на землю важким гіллям* (І. Нечуй-Левицький); *Василина неначебто вийшла в сіни...* (І. Нечуй-Левицький); *Над санаторійною зоною нависли темні масиви вод і нібито застигли* (Микола Хвильовий); *Балабуха буцімто читав і не обзивався* (І. Нечуй-Левицький). Іноді подибуємо поряд із порівняльними підсилювальні частки *аж*, *і* (*й*), що увиразнюють модальне значення: *Вся її голова аж ніби горіла квітками проти сонця* (І. Нечуй-Левицький); *А судно ніби й не наближається* (О. Гончар). Для порівняльних часток відсполучникового походження регулярними є синонімічні відношення та взаємозаміна, зумовлена наявністю спільного ідентифікувального значення гіпотетичності [Степаненко, 2019, с. 62]. Конструкції, утворювані за участю часток *гейби*, *сливе*, *отік*, закріплені за діалектним мовленням та мовою художньої літератури: *Юра гейби кривився* (Марко Черемшина); *Наприкінці другого тижня війни цивільні на вулиці сливе не виходили* (М. Яворський); *Жовніри wraz із карабінами отік приросли до коней* (Марко Черемшина).

Аналіз конструкцій із модальною модифікацією предикатів дає змогу виокремити два їх семантичні різновиди – із відтінком припущення-порівняння та відтінком імовірності, причому кількісно превалює перший різновид, що можна пояснити походженням цих часток. Обидва названі відтінки з'являються внаслідок дериваційної трансформації складнопідрядних речень у прості й транспозиції порівняльних сполучників у частки. Відтінок припущення-порівняння виникає як результат згортання складнопідрядних речень із підрядними порівняльними частинами в прості. Суть цього перетворення полягає в елімінації у вихідному складнопідрядному реченні предиката головної частини та заміні сполучника, який виражає порівняльні семантико-синтаксичні відношення між головною і підрядною частинами,

відповідною часткою, унаслідок цього підмет головної частини поєднується з предикатом підрядної через посередництво частки, що посідає в похідному простому реченні придієслівну позицію та функціонує як ускладнювач простого дієслівного присудка. Таке зміщення сприяє приглушенню в розгляданих компонентах порівняльної семантики та появи гіпотетичного значення припущення-порівняння, пор.: *Ми наче наїлися дурману* (Ю. Яновський) ← *Ми почуваємо себе, наче наїлися дурману*. Характерно, що в похідному простому реченні один із компонентів порівняння існує тільки в уяві мовця, що ускладнює процес встановлення ознак суб'єкта порівняння, зміщуючи основний акцент на дію, процес, стан, і зумовлює зіставлення їх із типовими, загальновідомими діями, процесами, станами на основі виявленої реальної подібності з ними або на основі образно-асоціативних уявлень про них. Модальні оператори набувають здатності виражати значення «неповної вірогідності, сумніву, непевності щодо висловленого в реченні» [СУМ, V, с. 418]. Натомість дериваційну базу для простих речень зі значенням імовірності становлять складнопідрядні реченнєві конструкції з підрядними з'ясувальними, головна частина яких згортається, а підрядний сполучник, переміщуючись безпосередньо в препозицію до дієслова-присудка, набуває ознак частки, що виражає гіпотетичне значення ймовірності, пор.: *Хтось ніби виїхав із пуці на сивому коні і стоїть поміж в'язами* (П. Куліш) ← *Здалося, ніби хтось виїхав із пуці на сивому коні і стоїть поміж в'язами*.

Значення припущення-порівняння більшою мірою набувають предикати процесу. Предикати процесу реалізують гіпотетичну динамічну ситуацію, пов'язану з кількісними та якісними змінами пасивного носія процесу. Вони валентно передбачають суб'єкта, якому притаманні потенційно можливі фізичні, фізіологічні, психоемоційні, інтелектуальні, звукові та інші ознаки, оскільки «таке припущення-порівняння найчастіше виникає внаслідок безпосереднього сприймання мовцем зовнішніх ознак предмета в момент мовлення» [Чолкан, 2001, с. 64]. Відповідно до класифікації О. Г. Межова, процесуальні предикати охоплюють такі семантичні різновиди: фізичні та фізіологічні процеси, психоемоційні та інтелектуальні процеси, соціальні процеси, процеси звучання, кількісні процеси, локативні процеси [Межов, 2012, с. 80].

Частки, які надають реченню відтінок значення припущення-порівняння, маркують предикати процесу на позначення:

1) фізичних процесів, а саме: а) різноманітні видозміни вихідного стану або якості предметів: *Канат витягався у воді, кризь біляву воду він наче*

розтягся, як гумовий (Ю. Яновський); *Вся вулиця ніби горіла* (І. Нечуй-Левицький); б) динамічні явища в природі: *Земля ніби закуріла ароматами* (І. Нечуй-Левицький); *Зелений вигін неначе зацвів маківками та рожами* (І. Нечуй-Левицький); в) становлення кольорової ознаки: *На дні щось наче червоніє* (Олександр Олесь); г) атмосферні процеси: *На Мелашку неначе повіяв тихий теплий вітер у літній день...* (І. Нечуй-Левицький);

2) фізіологічних процесів: *З радості стара як оп'яніла* (Панас Мирний); *А рябки мов позди-хали – нема...* (Іван Багряний); *Хвилинами Андрій мовби непритомнів* (М. Гоголь); *Сонце наче заснуло, вітер затих і перенісся з землі на небо* (М. Коцюбинський); *Степура обіцяв їй писати з фронту і хоч нічого ще не написав, але вона жде, надіється і від самих надій уже якось ніби розцвіла, одмолоділа* (О. Гончар). Інколи поруч із порівняльною часткою можуть бути вжиті підсилювальна частка *аж* або заперечна частка *не*, які підкреслюють, що передаваний процес тільки видається таким: *Бабуся аж наче помолоділа після сповіді* (Д. Корній); *Стара сиділа в сутіні й начебто не дихала* (В. Шевчук);

3) психоемоційних процесів: *Вона ніби сердилася, коли він на неї витріщав очі* (Іван Багряний); *Буча від того видовища наче підзарядився* (Г. Вдовиченко); *Селяни буцім зрадили* (Б. Лепкий);

4) інтелектуальних процесів: *Шевченко на власні очі побачив таке страшне пригноблення трудящих, що він ніби прозрів, наче очі йому відкрилися на сувору дійсність* (П. Колесник);

5) соціальних процесів: *Дівчаток москалі украли, А хлопців в москалі забрали, А ми неначе розійшлись, Неначе брались – не едались* (Т. Шевченко); *Чим далі рідшало кадровиків у полку, то кожен з них мовби виростав у своїй солдатській вартості* (О. Гончар);

6) процесів звучання: *І несподівано неначе схопився серед тиші в дворі вітер, і неначе зашелестів на вітрі лист в садку на дереві* (І. Нечуй-Левицький); *Дзижчання тес... проснувало осяяну сонцем тишу і наче бриніло в серці Григорієві* (Іван Багряний); *Село враз ніби вибухнуло* (Г. Тютюнник);

7) кількісних процесів: *...чимале лице неначе побільшало...* (І. Нечуй-Левицький); *...[Іван – М. В.] начебто поменшав* (В. Шевчук);

8) локативних процесів: *Над цвинтарем ніби висіла Андріївська гора з гострим верхом, а на самому вершечку стриміла Андріївська церква і ніби висіла на ясному темно-синьому небі, що блищало на заході* (І. Нечуй-Левицький); *Сонце наче лежало на Кучеренкових вербах, заховавши трохи в зелене гілля* (І. Нечуй-Левицький); *Поміж лісами ніби тонули в срібній імлі то там, то там села* (І. Нечуй-Левицький).

Значення ймовірності для речень із простими дієслівними присудками, які ускладнені порівняльними відсполучниковими частками, на позначення процесуальних предикатів майже не характерне, такі речення трапляються в поодиноких випадках: *Знову озирнувся – туман ніби порідшав...* (В. Шевчук). Модальний оператор нівелює порівняльну ознаку, виражаючи настанову суб'єкта щодо змісту речення, а саме – невпевненості, сумніву в істинності судження.

У реченнях з ускладненими похідними від порівняльних сполучників частками простими дієслівними присудками на позначення стативних предикатів констатуємо поширені однаковою мірою значення припущення-порівняння та значення ймовірності.

Значення припущення-порівняння трапляється переважно в реченнях зі стативними предикатами на позначення:

1) внутрішнього фізичного стану: *Жита ніби дримали* (І. Нечуй-Левицький); *Мелашка ніби набиралася здоров'я на волі* (І. Нечуй-Левицький);

2) психоемоційного стану: *За ці дні вдома Наталка ще більше наче зчужіла – сторонилась Григорія* (Іван Багряний); *Стара неначе одуріла* (Т. Шевченко); *Я ніби переживаю все* (Ю. Яновський); *Вона мов боялась світла, що роз'їдає тасмницю, як кислота...* (В. Підмогильний);

3) інтелектуального стану: *А коні наче знають, чого сим шибайголовам хочеться: скачуть, як кози, то сюди, то туди поміж куцями.* (П. Куліш);

4) буття: *Та з вами я ніби потрапила до лягуни* (Ю. Яновський).

Значення ймовірності фіксуємо в реченнях зі стативними предикатами:

1) психоемоційного стану: *І тільки коли матір підвели, вона відразу наче спам'яталась...* (Л. Костенко); *Вона наче й опам'яталась; схлила голову на білі руки, личко в долоні втопила...* (П. Куліш);

2) інтелектуального стану: *Так, у ній забагато світла і ще чогось такого, про що він раніше ніби й знав, та з часом забув* (Д. Корній). Так само, як і в реченнях із предикатними одиницями сприйняттєвої діяльності, у реченнях інтелектуального стану заперечна частка *не*, поєднувшись із порівняльною часткою, надає реченню відтінку удаваності: *Но ти того буцім не знаєш, Як чесною її приймаєш І все робить для неї рад* (І. Котляревський);

3) емоційно-оцінного ставлення: *Ми наче замирилися* (Д. Корній); *Тепер так буває, що одну нібито любить, а о другій думає* (І. Котляревський); *Лаврін і Карпо вийшли з волості і нібито помирилися* (І. Нечуй-Левицький).

Ускладнені похідними від порівняльних сполучників частками акціональні предикати, можуть реалізувати як значення припущення-порівняння, так і значення ймовірності. О. Г. Межов виокремив п'ять груп акціональних предикатних синтаксем: 1) предикати конкретної фізичної дії; 2) предикати локативної дії; 3) предикати інтелектуально-пізнавальної діяльності; 4) предикати мовленнєвої діяльності; 5) предикати сприйняттєвої діяльності [Межов, 2012, с. 67].

Значення припущення-порівняння виявлено переважно в реченнях з акціональними предикатами, які зазнають метафоризації, зокрема:

1) предикатами конкретної фізичної дії, характерною ознакою яких є сема активності, що «пов'язана зі значенням вольового зусилля, докладанням енергії з боку суб'єкта», який «фізично впливає на об'єкт і викликає в ньому певні зміни» [Межов, 2012, с. 68]. Згідно з таким витлумаченням розглядані предикати передбачають суб'єктів-назв істот. У реченнях із суб'єктами-назвами неістот акціональні предикати зазнають метафоризації, дію цих суб'єктів адресат сприймає через асоціацію з діями людей чи тварин, актуалізованим постає значення порівняння, а значення припущення дещо приглушується: *Щось наче свердлить там небо, наче струже метал...* (М. Коцюбинський); *На ньому [сонці – М. В.] наче ворухить хтось блискуче решето* (Ю. Яновський); *Ніч наче чіплялась йому за ноги і не пускала...* (М. Коцюбинський); *Сонце сиділо вже в недалекому клені і наче розчісувало гілляччям своє золоте волосся* (В. Шевчук); *Той гострий крик неначе вривав Василю ножем по самому серці* (І. Нечуй-Левицький); *...вогонь пухкнув догори і начебто проковтнув жертву* (В. Шевчук); *Все, що є, що вчора ще було радістю, красою, життям, зараз мовби готує тобі муку і смерть* (О. Гончар); *... світло немов переломило критичну ситуацію, розсипуючись лагідно на всі предмети великої гарної кімнати...* (Д. Корній); *З гори було видно до самого низу старі стовбури дерева, котрі ніби підпирали гущавину гілля та листу, неначе зелену стелю* (І. Нечуй-Левицький). Рідше значення припущення-порівняння трапляється в реченнях із суб'єктами-назвами істот та метафоризованим предикатом: *Іван немовби пив той спів, глибокий і спокійний, сумний і чистий* (В. Шевчук); *Він [Гриць – М. В.] танцював із Галею, і в танці мов щось топтав і нищив чобітьми* (Л. Костенко); *Та дівчина ніби гойдається в яскравому світлі, яке лине, здається, не тільки з вікна* (Д. Корній);

2) предикатами локативної дії: *...вітер наче танцював навкруги нас* (Ю. Яновський); *Навколо вогнища блиски світла і свої тіні неначе водять химерний танок...* (Леся Українка); *Той ішов поперед, вихиляв тілом і начебто тікав* (В. Шевчук);

З жита ніби виплила молода дівчина з сапою в руках (І. Нечуй-Левицький); *Гілка сунулась по воді поволі, а далі ніби побігла на потоки і шубовснула під колесо* (І. Нечуй-Левицький);

3) предикатами мовленнєвої діяльності людей та звукової діяльності тварин: *Стоять на височеньких протилежних берегах дерева і ніби вітаються між собою, простягаючи одне одному зелені віти-руки* (Остап Вишня); *...Мелашка з бабою одгризались од Мотрі і неначе гавкали через тин* (І. Нечуй-Левицький); *От хвиля вдарилась разом об камінь і неначе крикнула...* (І. Нечуй-Левицький).

Нагомість акціональні предикати, уживані у своєму прямому значенні, у поєднанні з розгляданими частками виражають логічну оцінку ймовірності дії, достовірність якої є надто низькою: передавана дія переважно лише видається такою. Суб'єктні синтаксеми в цих реченнях виражені зазвичай іменниками на позначення людей. Семантику ймовірності зафіксовано переважно в реченнях із такими семантичними різновидами предикатів:

1) предикатами інтелектуально-пізнавальної діяльності: *Одна дама з їхньої компанії ніби винайшла пасту* (Є. Дудар); *Настка спустила очі, захмурилася і хвилину немов роздумувала над чимось* (О. Кобилянська); *– От бач, – ніби згадав дід щось, лежачи на в'юках та дивлячись угору* (Іван Багряний); *...вуйко Мартинюк ніби відгадавав...* (Марко Черемшина);

2) предикатами локативної дії: *А нагнись, Грицю, – хто там за нами йде наче?* (Іван Багряний); *Копронідосова зовиця Гликерія буцімто виїхала в Афіни лічитись...* (І. Нечуй-Левицький);

3) предикатами мовленнєвої діяльності людей та звукової діяльності тварин: *...він [Андрій – М. В.] грізно дивився на сивого діда й неначе говорив...* (І. Нечуй-Левицький); *Коли Бог дарував людству веселку, він ніби натякав – світ не чорно-білий, він має барви, має відтінки* (Д. Корній); *А там – буцім озивавсь до його з того світу пишний князь...* (П. Куліш); *І собаки ніби не гавкають* (В. Нестайко);

4) предикатами сприйняттєвої діяльності: *Очі наче дивляться крізь густу пелену сірої мли* (Ю. Яновський); *Я наче чую повітря крізь ці двері, повітря саду і квітів яблуні* (Ю. Яновський); *Всі послули в хаті, тільки Карпо довго не спав і все неначе бачив під зеленою яблунею свою мрію в червоних кісниках на голові та в червоному намисті з дукачем* (І. Нечуй-Левицький); *Одні буцімто бачили її коло Овруча, а інші зустрічали в Чигирині* (Б. Лепкий);

5) предикатами конкретної фізичної дії: *Хтось неначе смикнув її за полу...* (І. Нечуй-Левицький); *Ось і зараз шукають якусь центрифугу, яку нібито закопав один іракський вчений на своєму*

подвір'ї за наказом сина Хусейна Удая дванадцять років тому (Л. Костенко); *Хтось гейби грався* зі мною, накладаючи вуаль мені на обличчя або забираючи її (М. Яворський); *Кайдашиха й Мотря зостались у хаті вдвох, сиділи коло вікон одна проти другої й ніби шили, не підводячи очей од шитва* (І. Нечуй-Левицький).

Уживання в реченнях із предикатами сприйняттєвої діяльності ще й заперечної частки *не* надає реченню не тільки заперечного значення, але й модифікує предикат відтінком удаваності [Степаненко, 2019, с. 55; Бацевич, 2014, с. 148]: *Мелашка ніби не бачила, як п'яний свекор лявся з свекрухою, ніби не чула, як свекруха обсипала її неласкавими словами* (І. Нечуй-Левицький); *Звірок гриз свій горішок і ніби не помічав нічого...* (Іван Багряний).

Висновки. Важливу роль у формуванні модальної семантики в реченні відіграють модальні частки, які є формальними ускладнювачами простого дієслівного присудка та модальними модифікаторами предикативної ознаки, названої дієсловом-присудком. Конструкції з модальною модифікацією постають почасти внаслідок додавання безпосередньо в препозицію до дієслова-присудка порівняльних відсполучникових часток, які маркують співвідносний із ним предикат відтінками припущення-порівняння та

ймовірності. Ці модальні відтінки можуть виникати через згортання складнопідрядних речень у прості, зокрема, дериваційну базу для простих речень зі значенням припущення-порівняння становлять складнопідрядні речення з підрядними порівняльними, а для простих речень зі значенням імовірності – складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними. Семантику вершинного компонента в реченнях зі значенням припущення-порівняння здебільшого репрезентують предикати процесу. Значення ймовірності для процесуальних предикатів не характерне. Однаковою мірою значення припущення-порівняння та значення ймовірності зафіксовано в реченнях із предикатами дії та стану. У межах предикатів дії модальні оператори вносять відтінок метафоричного припущення-порівняння, натомість у конструкціях, у яких роль предиката виконують дієслова в прямому значенні, а передавана дія здебільшого лише видається такою, вербалізовано логічну оцінку ймовірності. Інколи поряд із порівняльними вживані частки іншої семантичної природи, що уварізнують модальне значення відповідного предиката. Перспективними можуть бути дослідження щодо реалізації модальної семантики з допомогою модальних часток іншого частиномовного походження в реченнях із простим ускладненим присудком та іншими типами присудків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Частки української мови як дискурсивні слова. Львів : ПАІС, 2014, 288 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
3. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
4. Костусяк Н. М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 452 с.
5. Межов О. Г. Система мінімальних семантико-синтаксичних одиниць сучасної української літературної мови : дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови. Київ, 2012. 449 с.
6. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда та ін. Київ : Наукова думка, 1974. Т. 5.
7. Степаненко М. І. Семантика і функціонування модальних часток у сучасній українській літературній мові / М. І. Степаненко, С. О. Педченко ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : ПП «Астроя», 2019. 222 с.
8. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1972. 516 с.
9. Вихованець І. Р. Модальність. *Українська мова* : енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія, 2004. С. 367–368.
10. Христіанінова Р. О. Типологія присудків у сучасній українській мові. *Типологія та функції мовних одиниць*. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 1 (5). С. 182–201.
11. Чолкан В. А. Речення з суб'єктивно-модальними формами в сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / В. А. Чолкан ; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2001. 198 с.

REFERENCES

1. Batsevych, F. S. (2014). Chastky ukrainskoi movy yak dyskursyvni slova [Particles in Ukrainian language as discourse markers]. Lviv: PAIS, 288 p.

2. Vykhovanets, I. R. (1993). Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys [Grammar in Ukrainian language. Syntax]. Kyiv: Lybid, 368 p.
3. Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfolohiia [Grammar of modern Ukrainian literary language. Morphology] (2017). Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho, 752 p.
4. Kostusiak, N. M. (2012). Struktura mizhrivnyvnykh katehorii suchasnoi ukrainskoi movy [The structure of interlevel categories in contemporary Ukrainian language]. Lutsk: Lesia Ukrainka Volyn national university, 452 p.
5. Mezhov, O. H. (2012) Systema minimalnykh semantyko-syntaksynchykh odynyts suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [The system of minimal semantic-syntactic units of modern Ukrainian literary language]. Kyiv, 449 p.
6. Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of Ukrainian language] (1974). Kyiv: Nauk. dumka. Vol. 5.
7. Stepanenko, M. I. (2019). Semantyka i funktsiiuvannia modalnykh chastok u suchasni ukrainskii literaturnii movi [Semantics and functioning of modal particles in modern Ukrainian literary language]. Poltava: Astraia, 2019. 222 p.
8. Suchasna ukrainska literaturna mova. Syntaksys [Modern Ukrainian literary language] (1972). Kyiv: Nauk. dumka, 516 p.
9. Vykhovanets, I. R. (2004). Modalnist [Modality]. *Ukrainska mova [Ukrainian language]*. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia. P. 367–368.
10. Khrystianinova, R. O. (2016) Typolohiia prysudkiv u suchasni ukrainskii movi [Typology of predicates in modern Ukrainian language]. *Typolohiia ta funktsii movnykh odynyts [Typology and functions of language units]*. Lutsk: Lesia Ukrainka Volyn National University, Vol. 1 (5). P. 182–201.
11. Cholkan, V. A. (2001). Rechennia z sub'iektyvno-modalnymy formamy v suchasni ukrainskii movi [Sentences with subjective-modal forms in modern Ukrainian language]. Chernivtsi: Yurii Fedkovych Chernivtsi National University, 198 p.